

Ю. О. Липовець
*ад'юнкта кафедри філософії права та юридичної логіки
Національної академії внутрішніх справ*

ТОЛЕРАНТНІСТЬ У ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Сучасна соціокультурна ситуація характеризується демократичними перетвореннями, серйозними змінами в галузі міжнародної політики, акцентуванням уваги на проблемах людини. Але водночас людство продовжує стикатися з реальними загрозами для свого фізичного існування та небезпеками, які загрожують реалізації прав і свобод людини й громадянина (у формі нетерпимості, неповаги інших та різних виявів дискримінації).

Остання третина ХХ – початок ХХІ століття ознаменувалися виходом у світ великої кількості праць, назви яких містили термін «толерантність». Найбільш опрацьованим є коло питань із трьох складових: 1) чому толерантність потрібна людству? які причини її сьогодишньої актуальності? (А. Морван); 2) що таке толерантність? (Дж. Локк, П. Рікер); 3) межі, поза якими толерантність перетворюється у свою протилежність і стає небезпечною (М. Ворнок, Д. Рафаель, Р. Друа). Питання толерантності в діяльності поліції переважно опрацьовується в аспекті спілкування поліцейських із різними категоріями громадян (праці В. Литвин, О. Беца, І. Ващенко, Л. Вовенарг, Ф. Хміль, Ю. Шрейдер, Р. Шрейдер та ін.). Окрім того, існує низка навчальних посібників щодо формування толерантності в поліцейських. Попри це, неопрацьованими залишаються філософсько-правові питання толерантності в діяльності поліції, зокрема її соціокультурний та ціннісний аспекти.

Дослідження феномену толерантності в діяльності поліції України буде нами проводитися з філософсько-правових позицій. На відміну від теоретико-правових та юридично-прикладних досліджень цієї проблеми, ми зосередимо свою увагу на толерантності як соціальній цінності сучасності та її відображенні в роботі поліції.

Толерантність сьогодні проголошується універсальною цінністю (хоча й має різну соціальну значимість для різних спільнот). Толерантність першопочатково визнавалася європейською спільнотою інструментом для запобігання конфліктів. Перехід до ціннісного виміру (але зі збереження її інструментальності) толерантності пов'язується з епохою відродження, коли «толерантність починає розглядатися як обов'язок християнина, наближаючись за своїм значенням до моральної добродійності» [4]. Сучасне ж розуміння толерантності як всезагальної цінності та підґрунтя миру між різними соціальними групами значною

мірою сформоване під впливом філософії ХVІ – ХVІІ ст. Нині концепт «толерантність» не має однозначності, а тому можна виділити такі основні його значення:

- душевна якість, здатність особи без внутрішньої агресії сприймати інших, що мають відмінні або протилежні погляди й ціннісні настанови;
- терпиме, лояльне ставлення до інших, свідоме визнання права на їхнє існування, терпиме ставлення до переконань, думок і вірувань інших;
- поведінка людини в ситуації конфлікту, прагнення досягти взаємного розуміння та узгодженості різних настанов, використовуючи не насильство, приниження людської гідності, а гуманітарні можливості [3].

Водночас слід визнати, що толерантність сьогодні – це «фрактал для опису зовнішнього вияву сучасного життя: визначення організації та оцінки усіх форм поведінки людини й людських об'єднань (соціальних груп). Зокрема це поняття використовується в різних контекстах і у найширшому діапазоні значень і сенсів, але переважно для позначення зовнішніх проявів. Оскільки про зміст внутрішнього життя, про внутрішні прагнення й невиявлені (у поведінці) мотиви говорити за допомогою терміна «толерантність» є необґрунтованим. Толерантність – це характеристика саме поведінки, зовнішнього, направленої назовні; внутрішнє ж для оцінки толерантності людини є таємничим. У цьому разі можна говорити про внутрішню настанову, яка присутня як потенціальна толерантність» [5].

Поліція належить до тих соціальних інститутів, функціонування яких має публічний характер. Оскільки поліція є соціальним інститутом, який за своїм призначенням може використовувати насилля, то суспільство зацікавлене у високій якості як самого інституту, так і його окремих представників. Ця якість залежить від конкретного соціокультурного контексту, панівної системи цінностей та ідеології конкретного суспільства. Але предметний вияв цього всього відбувається на таких рівнях:

- державному (у системі чинного законодавства), оскільки поліція й сьогодні є обов'язковим атрибутом держави, вона «стала одним із наріжних каменів держави. Глобальну силу кожної держави можна виміряти за можливостями її поліції. Державу майбутнього можна уявити в мріях без армії, але з поліцією ще більш могутньою, аніж

тепер» [1, с. 58, 63]. Законодавець повинен підтримувати панівну систему цінностей в суспільстві і створити таку систему норм для таких діянь: а) регулювання діяльності поліції, б) розвитку й реалізації професійного потенціалу поліцейського; в) можливості вільного розвитку поліцейського-Людини і поліцейського-Громадянина. У подальшому це все має знаходити конкретизацію у відомчих нормативних документах;

– індивідуально-особистісному (кожний поліцейський і працівник поліції відповідає у професійному та морально-етичному відношенні встановленим вимогам). Дослідження цього рівня є міждисциплінарними, оскільки тут перебувають у тісному взаємозв'язку культурні, соціальні, педагогічні, психологічні, акмеологічні чинники.

Ці рівні складають двоєдине начало, яке є одним із способів та засобів побудови комфортного й безпечного суспільства.

Розвиток та функціонування поліції в ХХ – ХХІ століттях відбувається відповідно до демократичних ідей, але з урахуванням національно-історичних особливостей конкретних держав, оскільки безумовними трендами сучасного світу стали демократизація і глобалізація. На сьогодні найбільш коректним є визначення поліції як силового компонента виконавчої влади, основне призначення якого полягає у виконанні правоохоронних функцій. У сучасних демократичних державах поліція виконує, насамперед, сервісну функцію: вона покликана допомагати людині, що виявляється у прагненні законодавців демократичних держав уникнути будь-якої гіпертрофії поліції як «силового» механізму. Водночас діяльність поліції направлена й на забезпечення реалізації законів, які стосуються її сфери діяльності, і на вирішення завдань правосуддя. Тому коректно припустити, що сучасна поліція захищає людину у всій її несхожості на інших та з притаманними їй правами й свободами, дотримуючись принципу толерантності. Європейська спільнота розробила для цього низку таких декларативних документів, у яких ці ідеї знайшли втілення: «Загальна декларація прав людини» (1948), «Декларація про релігійну свободу» (1965), «Декларація принципів толерантності» (1995) та ін. Проте толерантність, що затвердилася в офіційних документах, усе ще далека від того, щоб стати загальноприйнятим принципом взаємовідносин.

Яким чином толерантність як соціальна цінність сучасності відображається в діяльності поліції України? По-перше, поліція в Україні на законодавчому рівні визнана таким соціальним інститутом, діяльність якого направлена насамперед на забезпечення порядку й захист людини, адже завданнями поліції є надання поліцейських послуг у таких сферах:

- 1) забезпечення публічної безпеки й порядку;
- 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства й держави;
- 3) протидії злочинності;
- 4) надання в межах, визначених законом, послуг щодо допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги» (Розділ І. Загальні положення Стаття 2. Завдання поліції).

Виконання цих завдань пов'язане з толерантністю. Більш деталізовано це представлено в Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 2013 року зі змінами 2014 року. Толерантність у цьому контексті є визнанням універсальних прав й основних свобод людини. Більше того, толерантну поведінку мають виявляти як окремі громадяни й групи людей, так і держава. Вияви толерантності завжди співзвучні повазі прав людини, означають нетерпимість до соціальної несправедливості, відмову від своїх або поступки чужим переконанням. Толерантність сьогодні – це визнання того, що люди, відрізняючись одне від одного расовою приналежністю, національністю, статтю, поведінкою і переконаннями, мають право жити в світі та зберігати свою індивідуальність.

Тобто правові норми означають межу толерантності, яка закінчується там, де людина дозволяє собі порушувати громадський порядок і суспільний спокій, тим більше завдавати шкоди іншим. Толерантність не може ототожнюватися із вседозволеністю і всетерпимістю: факт порушення особами чинного права має одержувати належну правову оцінку. Поліція, спираючись на надані їй повноваження, покликана забезпечувати порядок і спокій у суспільстві. Закон «Про національну поліцію» акцентує увагу на основному її призначенні – захисті життя, здоров'я, прав і свобод людини й громадянина незалежно від статі, національності, мови, майнового стану, політичних і релігійних переконань та ін. У статті 7 Розділу II Закону «Про національну поліцію» читаємо: «Обмеження прав і свобод людини допускається лише та в порядку, визначених Конституцією і законами України, за загальної необхідності і в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції», «у діяльності поліції забороняються будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками».

Слід зазначити, що працівники поліції є членами конкретного суспільства, а також громадянами конкретної держави. Це означає, що вони є носіями системи цінностей цього суспільства, «продуктом» конкретної соціокультурної ситу-

ації. Підвищення соціально-сервісного начала в діяльності української поліції вимагає і відповідної професійної підготовки співробітників. Суспільство очікує від поліцейського, що він буде ввічливим, інтелектуально розвинутим, сміливим, толерантним, безкорисним та ін. знову ж таки, діяльність поліцейського та його морально-етичне обличчя є «дзеркальним» відображенням світу, у якому він живе. «Сучасний стан суспільства характеризується посиленням соціальної мобільності, міграції, розвитком культурних контактів усіх рівнів, різкими змінами ціннісних орієнтирів. Водночас у всіх сферах відзначається й підвищення рівня міжетнічної напруженості, культурної нетерпимості, релігійного й етнічного екстремізму. Перебороти ці кризові явища лише шляхом політичних та економічних рішень неможливо. Корені проблем лежать у глибині психіки людини, в актуалізації архаїчних способів відносин до світу. Необхідно формувати толерантність до інших способів життя та культурних форм вже в особистості нового покоління, формувати толерантну свідомість як стабільну особистісну характеристику. Реалізація означених проблем припускає рішення як теоретичних, так і практичних задач» [2].

Тому толерантність у діяльності поліції, як правило, є «згустком», предметним виявом ціннісного шеругу суспільства, у якому кожний поліцейський виховувався, одержував освіту соціологізовувався проходив професійну підготовку. Головним аргументом на користь толерантності завжди були й залишаються легкопрогнозовані й трагічні результати, що спостерігаються реально за її відсутності. Цим можна пояснити наявність у діяльності поліції виявів інтолерантності, попри те, що декларативно цього не повинно бути.

Одним із прикладів інтолерантності у діяльності працівників поліції є етнічний і расовий профайлінг (profiling). Під ним розуміється будь-яка дія поліцейського щодо особи або групи осіб, яка базується на фактичній або уявній приналежності до групи (за расовими, етнічними ознаками) без фактичних причин (тобто за відсутності доведеної підозри на злочинну діяльність). На міжнародному рівні неприпустимість профайлінгу в поліцейській діяльності зафіксована у «Програмі дій», яка була прийнята на Всесвітній конференції з боротьби проти расизму, расової дискримінації, ксенофобії і пов'язаної з ними нетерпимості (2001).

Зрозуміло, що з теоретичної точки зору, толерантність у діяльності поліції може досліджуватися через опис конкретних механізмів формування і виявів толерантності як способу суб'єктивного існування особистості в культурі, а з практичної – «побудова моделі процесу виховання толерантності, визначення найбільш ефективних шляхів розвитку здатності до сприйняття іншої культу-

ри, іншої системи цінностей без втрати власної ідентичності» [2]. Формування толерантності на рівні поліцейського-особистого можливо в процесі виховання та самовиховання; проведення роз'яснювально-інформаційної роботи. Основою для формування толерантності в представників поліції є наявність сформованих переконань як особистого, так і професійного світогляду щодо визнання рівної гідності особистостей, яким належать несхожі погляди. Толерантність у діяльності поліцейського має вузьке значення – це дотримання ним однієї з алгоритмічно-деонтологічних вимог до його діяльності. Недотримання цієї вимоги зумовлює виникнення низки незручностей, тобто у сфері діяльності поліції толерантність зберігає інструментальний характер, тому що вона є допущенням існування іншого «без будь-яких емоцій, суджень, оцінок стосовно цього, це прийняття іншого з одночасним визнанням і збереженням непорушності своєї та його ідентичності. Толерантність за своїм змістом схожа на певний ритуал, який став умовністю та який позбавлений глибини змісту і фіксує лише певний, той що не піддається сумніву, порядок поведінки. Тобто це формальна, в певному сенсі ритуальна, зовнішньо-поведінкова категорія. Толерантність суб'єктивно не є конформізмом, але об'єктивно стає основою найбільш глибокого і всепроникаючого конформізму» [5].

Література

1. Губанов А. Полиция зарубежных стран. Организационно-правовые основы, стратегия и тактика деятельности. Москва, 1999.
2. Колесніченко Н. Деякі аспекти сучасних дискусій з проблеми толерантності. URL: <http://lib.chmnu.edu.ua/pdf/pidruchnuku/3/92.pdf>.
3. Михайлова О. Толерантность в речевой коммуникации: когнитивные, прагматические и этические основания // по ред. Н. Купина, О. Михайловой. Екатеринбург, 2004. С. 15–26.
4. Хомяков М. Проблема толерантности в христианской философии: автореф. дис. ... д-ра филос. наук. Екатеринбург, 2000. 21 с.
5. Самохвалова В. О содержании понятия «толерантность» в современном культурном контексте. URL: http://www.intelros.ru/readroom/fg/fg_1/5392-o-soderzhanii-ponyatiya-tolerantnost-v-sovremennom-kulturnom-kontekste.html.

Анотація

Липовець Ю. О. Толерантність у діяльності поліції України. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню толерантності як соціальної цінності у сфері діяльності поліції України. Показано розвиток в історичному процесі ціннісного розуміння толерантності – від інструментальної значущості до значення моральної чесноти – і становлення ідеології толерантності в сучасному суспільстві. Актуальність цього дослідження зумовлена труднощами й суперечностями сучасного світу, що змушує шукати нові теоретичні та практичні засоби задля досягнення

стійкості й стабільності політичних і соціальних відносин. Толерантність сьогодні є одним із основних принципів діяльності поліції, котра направлена на захист прав і свобод людини і громадянина.

Ключові слова: сучасність, право, поліція, толерантність, дискримінація, цінність.

Аннотация

Липовец Ю. А. Толерантность в деятельности полиции Украины. – Статья.

Статья посвящена исследованию толерантности как социальной ценности в сфере деятельности полиции Украины. Показано развитие в историческом процессе ценностного понимания толерантности – от инструментальной значимости до значения нравственной добродетели – и становления идеологии толерантности в современном обществе. Актуальность данного исследования обусловлена трудностями и противоречиями современного мира, которые заставляют искать новые теоретические и практические средства для достижения устойчивости и стабильности политических и социальных отношений. Толерантность сегодня является одним из основных прин-

ципов деятельности полиции, которая направлена на защиту прав и свобод человека и гражданина.

Ключевые слова: современность, право, полиция, толерантность, дискриминация, ценность.

Summary

Lypovets Y. O. Tolerance in the activity of police of Ukraine. – Article.

The article is concerned with tolerance as a social value in the sphere of police activity of Ukraine. The development is shown in historical process of understanding the value of tolerance, from the instrumental importance to the sense of morality, and the establishment of ideology of tolerance in the modern society. The urgency of this research is preconditioned with difficulties and contradictions of the modern society and that makes us searching for new theoretical and practical methods to achieve stability and sustainability in the political and social relationships. Today the tolerance is one of the main principles of police activity, which is directed at defense of the rights and freedoms of person and citizen.

Key words: modernity, right, police, tolerance, discrimination, value.